

ŞEHİRLERİN SINIFLANDIRILMASI VE TATVAN ŞEHİRİ'NİN BU SINIFLANDIRMALARDAKİ YERİ

Urban Classification and the Position of Tatvan City in Urban Classifications

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait ŞAHİNALP*

Yrd. Doç. Dr. Necmettin ELMASTAŞ*

Yrd. Doç. Dr. Veysi GÜNAL*

Yrd. Doç. Dr. Sedat BENEK*

ÖZET

Şehir coğrafyasında, şehirler farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Şehirlere sadece bir sınıflandırma şeklinin kriterleri uygulanabileceği gibi, çok sayıda sınıflandırma şeklinin kriterleri de uygulanabilmektedir. Bu çalışma, Tatvan Şehri'ne, şehir coğrafyasında kullanılan sınıflandırma şekillerinin kriterleri uygulanarak konumunu belirlemek amacıyla yapılmıştır. Buna göre Tatvan şehri; sahip olduğu özel konum ve sosyo-ekonomik fonksiyonları nedeniyle; yüksek alanlarla çevrili nispeten dar ve düzlük bir alanda yer alan, önemli kara ve demiryollarının, göl (feribot) taşımacılığıyla birleştiği, henüz gelişmekte olan, küçük, modern, hilal şeklinde uzantılı şekle sahip bir kıyı şehri özelliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Bitlis, Tatvan, Şehir, Şehir Coğrafyası, Şehrsel Sınıflandırma.

* Harran Üniv. Fen-Edb. Fak. Coğrafya Bölümü, Şanlıurfa; sahinalp@harran.edu.tr

* Harran Üniv. Fen-Edb. Fak. Coğrafya Bölümü, Şanlıurfa; elmastas13@yahoo.com

* Harran Üniv. Fen-Edb. Fak. Coğrafya Bölümü, Şanlıurfa; veysigunal@yahoo.com

* Harran Üniv. Fen-Edb. Fak. Coğrafya Bölümü, Şanlıurfa; sbenek@harran.edu.tr

ABSTRACT

Cities can be classified different methods in urban geography. Cities can be classified by criterions of just one of urban classification methods or by criterions of a lot of different urban classications. The goal of this study is to determine Tatvan's urban position in different urban classification by applying their criterions. According to all urban classification methods applied on Tatvan city, it can called as a still developing, small, modern, crescent shaped, coastal city located by important roads and railways that connected to ferryboat transportation area,. because of its geographical location and socio- economic functions.

Keywords: *Bitlis, Tatvan, City, Urban Geography, Urban Classification.*

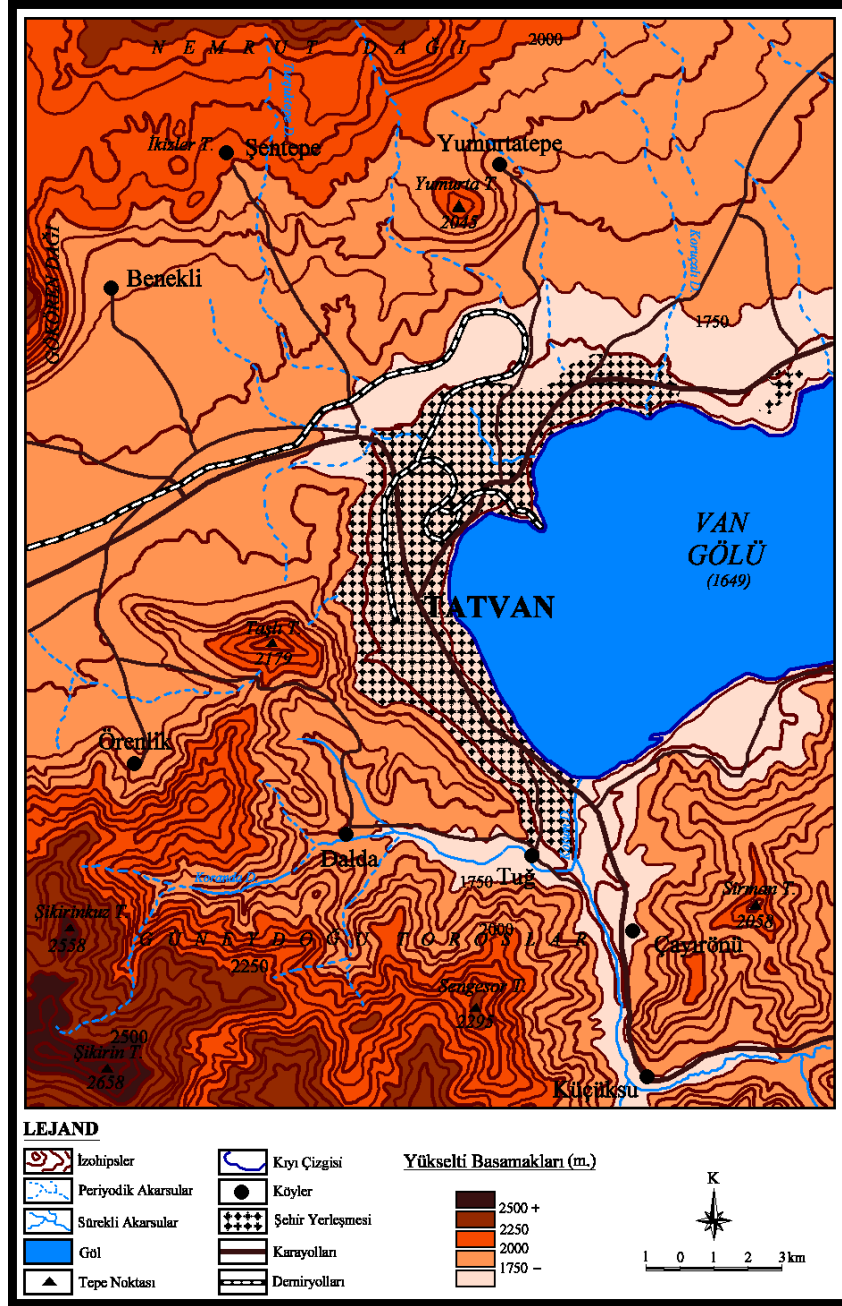
A-GİRİŞ

Tatvan Şehri, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Bitlis ili sınırları içinde yer almaktadır. Şehir, Van Gölü'nün batı kısmında, Tatvan Koyu etrafında yer almış olup, batı ve güneyden Güneydoğu Toros Dağları'nın uzantıları, kuzeyden volkanik Nemrut Dağı ile çevrilmiştir. Bu özellikleri itibariyle şehir, yüksek dağlık bir alan ile Van Gölü arasında, dar bir kıyı şeridinde yer almaktadır (Foto 1, Harita 1).

Foto 1. Tatvan Şehrinin Lokasyonu. (Kaynak: Google Earth)

Şehirlerin sınıflandırılması, şehir coğrafyasının önemli konularından birini oluşturmaktadır. Şehir yerleşmeleri çok çeşitli kriterler göz önünde tutularak sınıflandırılmaktadır (Tanoğlu, 1996: 233). Şehir coğrafyacılarının bu konuda yapmış olduğu çalışmalar, bir takım farklı sonuçların elde edilebileceğini ortaya koymuştur. Bu durum, bahsedilen çalışmaların farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip ülkelerde gerçekleştirilmesinden ve bu nedenle de kullanılan kriterlerin aynı olmamasından kaynaklanmaktadır.

Harita 1. Tatvan Şehri ve Yakın Çevresinin Fiziki Haritası.

Böylece farklı şehrsel sınıflandırma tipleri ortaya çıkmış ve şehirleri bu sınıflandırma şekillerinin biri, bir kaç ve tümüne göre sınıflandırılabilme olanağı ortaya çıkmıştır. Bu sınıflandırmalarda şehrin kuş bakışı görünümü, kuruluşu veya gelişmesinde rol oynayan bir takım tarihi etkenler, kapladığı alanın büyüklüğü, nüfusu, üzerinde yer aldığı morfolojik birim veya sahip olduğu beşeri, ekonomik ve idari fonksiyonlar gibi bir takım farklı özellikler göz önünde tutulmaktadır.

Tatvan şehri, Cumhuriyetin başlarında idari yönden nahiye merkezi konumunda olup, köy-kasaba arası geçiş özellikleri gösteren bir yerleşme karakterindeydi. 1936 yılında ilçe merkezi olan Tatvan'ın, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yavaş bir gelişme süreci gösterdiği, yerleşme coğrafyası bakımından bir kasabanın tüm özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. Özellikle gıda ve diğer temel ihtiyaç malları ticaretine yönelik işyerlerinin artmaya başladığı bu dönemden itibaren, şehirleşme yönünde, beşeri ve ekonomik fonksiyonlar ve bu fonksiyonlara ait alanlar gelişmeye başlamıştır. Tatvan, Türkiye'de şehirleşmenin 1950'li yıllardan sonra gelişmesine (Sezal, 1992: 49) paralel olarak kasaba olmaktan çıkıp şehir özelliği kazanmıştır. Özellikle 1970-75 döneminde %9.8'lik şehirleşme hızıyla en hızlı gelişen şehirler grubunda yer almıştır (Keleş, 1996: 45).

Van Gölü'nün güneybatı kıyısında, doğal bir liman görünümünde olan Tatvan Koyu'nun batı kıyısında kurulmuş bulunan Tatvan şehri, Bitlis iline bağlı bir ilçe merkezi olmakla birlikte, bağlı bulunduğu il merkezinden, nüfus açısından daha büyük bir şehir yerleşmesidir. Van Gölü Havzası'nda Tatvan şehrini coğrafi yönden önemli kılan nedenlerin başında, sahip olduğu özel konumu ve şehrsel özellikleri itibariyle yörenin en ileri merkezleri arasında yer alması gelmektedir (Benek ve Arkadaşları, 2007, Tatvan Belediyesi, 2006: 16). Bu çalışmayla şehir coğrafyasında kullanılan sınıflandırma kriterleri Tatvan şehrine uygulanarak, Tatvan'ın şehrsel özellikler bakımından hangi sınıflandırma tipinin, hangi grubuna ait özellikleri gösterdiği ortaya konulmaktadır.

B-ŞEHİRSEL SINIFLANDIRMALAR VE TATVAN ŞEHİRİ

1- Jenetik Sınıflandırmaya Göre Tatvan Şehri

Jenetik sınıflandırmanın esası, şehirlerin geçirmiş olduğu tarihsel safhalar ya da şehrin fiziki dokusunda hakim olan tarihsel döneme göre sınıflandırılmasıdır. Jenetik sınıflandırmada şehirler tarih öncesi veya prehistorik şehirler, klasik dönem şehirleri, roma şehirleri, orta çağ şehirleri ve modern şehirler olmak üzere başlıca 5 grupta toplanmıştır (Göney, 1995: 145).

Tatvan şehri, özel konumu itibariyle yerleşmeye uygun bir alanda yer almaktadır. Gerek bu özelliği ve gerekse çevrede bulunan höyükler ve diğer bazı tarihi eserler, bu alanın eski çağlardan beri iskâna açılmış olduğunu ortaya

koymaktadır (Arınç, 2007: 774). Ancak şehrin bugünkü fiziki dokusu incelendiğinde, şehri karakterize edecek önemli bir tarihi eserin ya da şehrin fiziki dokusunda herhangi bir tarihsel dönemin etkili izlerinin olmadığı görülmektedir. Şehir yerleşmesi içinde kalan Kale Tepe'de bulunan Urartu dönemine ait bir takım arkeolojik eserlerin varlığı (Özfarat, 1999: 6) Tatvan'ın demir çağında da varlığını gösterse de, bu eserler genetik sınıflandırma açısından şehrin fiziki dokusuna hakim değildir. Günümüzde Tatvan'da modern tarzda inşa edilmiş meskenler yoğunluktadır. Dolayısıyla her ne kadar Tatvan'ın demir çağındaki varlığı tespit edilse de, şehrin hakim olan fiziki özelliği modern çağdır. Bu nedenle Tatvan şehrinin genetik sınıflandırma içinde, "modern şehirler" grubunda yer aldığını söylemek mümkündür.

2- Morfolojik Sınıflandırmaya Göre Tatvan Şehri

Morfolojik sınıflandırmada, şehirlerin kuşbakışı görünüşleri ya da şekilleri esas alınmaktadır. Şüphesiz ki şehirlerin zaman içerisinde sahip oldukları şekiller, öncelikle üzerinde yer aldıkları alanın morfolojik şekilleriyle ilgilidir. Başta morfolojik özellikler olmak üzere, su kaynakları, verimli tarım arazileri gibi bir takım fiziki faktörler yanında, önemli yollar ve imar planları gibi beşeri ve ekonomik faktörler de (Özçağlar, 1997: 4), yerleşmelerin uzanış veya yayılma alanlarını etkilemektedir. Bu nedenle şehirlerin üzerinde yer aldığı alanın ova, vadi, kıyı, dağ eteği veya diğer morfolojik birimlerden biri olması ve önemli bir nehir veya karayolunun üzerinde yer alması, şehirlerin belli bir takım şekillere sahip olmasına neden olmaktadır. Şehirler sahip oldukları şekillere göre başlıca dört grupta toplanmaktadır. Bunlar: dairevi şehirler, uzanmış şekle sahip şehirler, parçalı şehirler ve birleşik şekle sahip şehirlerdir (Göney, 1995: 146). Dairevi şekle sahip şehirler genellikle düz alanlarda ve ovalarda görülmektedir. Uzanmış şekilli şehirler, ince uzun bir şekle sahip olup, çoğunlukla kıyı ile kıyı gerisinde yer alan dağlık alan arasında kalan bölgelerde, dağ eteklerinde, nehirlerin kenarlarında, vadilerde veya ovalık alanlarda önemli karayollarının kenarında görülmektedir.

Tatvan şehrinin kuşbakışı görünüşü, yukarıda bahsedilen gruplardan hiç birine tam olarak girmemektedir. Şehir esas olarak Tatvan koyu kıyısında hilal şeklinde bir yayılma göstermektedir. Ama bahsedilen kriterler göz önünde tutulduğunda, Tatvan'ın kıyı ile kıyı gerisinde yer alan dağlar arasında kalan bölgede sıkışıp kalarak kıyı boyunca gelişme gösteren bir şekle sahip olduğu görülmektedir (Foto 1, Harita 1-2).

Harita 2. Tatvan Şehir Planı (2006)

Van Gölü'nün batı kıyısında yer alan Tatvan, daha batıda yer alan Güneydoğu Toros Dağları'yla çevrilmiştir. Tatvan'ı batıdan çevreleyen bu uzantılar içinde en önemli yükseltiler Tuğ, Seyran, Taşlı ve Hanun tepeleridir. Bu tepelerin daha gerisinde batıda Sikirinkuz (2559 m.), güneyde Sengesor (2295 m.), güneydoğuda Sirman Tepe (2058 m.) gibi tepelerin bulunduğu daha yüksek bir alan bulunmaktadır. Yine şehrin kuzeyinde yer alan volkanik Nemrut Dağı da şehri sınırlayan önemli fiziki faktörlerdendir. Şehir, önemli işyerlerinin yer aldığı ve kabaca güneydoğu-kuzeybatı istikametinde uzanan Cumhuriyet Caddesi(Foto 2) ile güneybatı-kuzeydoğu istikametinde uzanan Ahlat yolu boyunca uzanmıştır. Bu nedenle şehir, Tatvan koyu etrafında Van Gölü ile bahsedilen dağlık alanda sıkışıp kalmış ve kıyı boyunca gelişme göstermiştir (Harita 1, Foto 1-3). Doğal ortamın hazırlamış olduğu bu şartlar sonucunda, her ne kadar şehir aynı doğrultuda devam eden ince uzun ve hilale benzer bir şekle sahipse de, genel itibariyle en ve boyunun uzunluğu dikkate alındığında, ince ve uzun bir şekle sahip olduğu görülmektedir.

Foto 2. Önemli iş yerlerinin yer aldığı Cumhuriyet Caddesi'nden bir görünüş (2008)

Şehrin hilal şeklindeki yaklaşık uzunluğu 12 km (Harita 2 A-B), olup, yerleşim alanının en geniş yeri, Tatvan limanı ile Bitlis yolu arasındaki doğrultuda, Şirinevler, Bahçelievler, Esentepe ve Fatih mahallesinin kuzey ucunu kat ederek yaklaşık olarak 3.5 km. (Harita 2 C-D)dir. Şehrin en dar yeri ise uç noktalar hariç

olmak üzere, İşletme ve Karataş mahalleri doğrultusunda yaklaşık olarak 1 km. (Harita 2 E-F)dir.

Foto 3. Tatvan Şehri'nin kuzeyde yer alan Yumurta Tepe'den Görünüşü ve şehrin güney ve batısında yer alan yüksek alanlar (2008).

Yukarıda bahsedilen özellikler göz önünde tutulduğunda Tatvan şehri, her ne kadar hilal şekline sahip olsa da, morfolojik sınıflandırma içinde yer alan “uzanmış şekle sahip şehirler” grubunda yer aldığı söylenebilir.

3- Biyolojik Sınıflandırmaya Göre Tatvan Şehri

Biyolojik sınıflandırma, yerleşmelerin bir canlı varlık veya organizma olarak görülmesi ve sahip oldukları bir takım özellikler dolayısıyla hangi aşamada olduğunun tespit edilmesi esasına dayanan bir sınıflandırma tipidir. Bu sınıflandırmada, nasıl ki canlı organizmalar yaşamlarının her evresinde bazı özelliklere sahip oluyorsa, yerleşmelerin de kurulup gelişmeleri sürecindeki her evrede belli özelliklere sahip oldukları kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak yerleşmelerin gelişme süreçlerinde sahip oldukları beşeri, ekonomik ve idari fonksiyonlarında ve etki alanlarında bir takım gelişme ve değişimler meydana gelmektedir. Böylece yerleşmelerin, sahip olunan fonksiyonlar ve bu fonksiyonların yerleşmedeki önemine göre, hangi evrede oldukları tespit edilmektedir. Özellikle Mumford ve Geddes'in benimsemiş olduğu biyolojik sınıflandırma tipinde, yerleşmeler epolis, polis, metropolis, megalopolis,

tyranopolis ve nekropolis olmak üzere başlıca 6 grupta toplanmıştır (Göney, 1995: 147).

Biyolojik sınıflandırmada, yerleşmelerin bir canlı gibi doğup, belirli aşamalardan geçerek varlığını sürdürdüğü ve bir müddet sonra da hayatini kaybettiği kabul edilmektedir. Aynı kriterler Tatvan'a uygulandığında, yerleşmenin 1950'li yıllara kadar köy-kasaba arası geçiş özelliği gösteren; tarım, hayvancılık ve balıkçılık gibi primer ekonomik faaliyetlerin temel geçim kaynağı olduğu ve *epolis* olarak ifade edilen 1. evrede yer almıştır. 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'de başlayan şehirleşme hareketleri ve bunun temelini oluşturan ekonomik gelişmelere de bağlı olarak, Tatvan'da da bir takım şehrsel fonksiyonların gelişmeye başladığı görülmüş ve yerleşme yavaş yavaş şehir özelliği kazanmaya başlamıştır. Bu özellikleri itibariyle 1980'lere kadar olan dönemde Tatvan, sanayi ve hizmet sektörlerinin önem kazandığı, yerleşmenin de şehir özelliği taşımaya başladığı ve sahip olduğu bazı fonksiyonlarla çevresine az da olsa hizmet veren yerleşmeleri tanımlayan ve biyolojik sınıflandırmada *polis* olarak ifade edilen 2. evreyi yaşamıştır.

Tatvan şehrinin özellikle son yıllarda önemli bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren artan nüfus miktarı ve ekonomik faaliyetlerde meydana gelen gelişmelere bağlı olarak, şehrin mekânsal gelişiminde de bir hızlanma kendini göstermiştir. Şehir 2008 yılı itibariyle yaklaşık 17 km²'lik (2001 yılında 16.4 km²) bir yayılma alanına sahiptir.

Günümüz (2008) Tatvan'ının biyolojik sınıflandırma bakımından hangi evrede olduğunu tespit etmek için sahip olduğu şehrsel fonksiyonların incelenmesi gerekir. Şehir bir bütün olarak incelendiğinde; beşeri, ekonomik ve idari fonksiyonlarının yakın çevresine göre hayli gelişmiş olduğu görülmektedir. Öncelikle Tatvan şehri bir ilçe merkezi konumundadır ve bu nedenle de idari fonksiyona sahiptir. 1936 yılında ilçe merkezi olmasıyla birlikte idari fonksiyonu güçlenmiş ve bu fonksiyonu itibariyle de çevresindeki kırsal kesimi etkisi altına almaktadır. Öte yandan başta sanayi ve ticaret faaliyetleri olmak üzere şehirde ekonomik fonksiyonlar yeni yeni gelişme göstermektedir. Ancak şehirde yer alan birkaç et ve yem fabrikası dışında önemli sanayi tesislerinin olmadığı ve sanayi fonksiyonunun yeterince gelişmediği görülmektedir. Atölye tipi sanayi tesisleri ise büyük ölçüde Tatvan Küçük Sanayi Sitesinde toplanmıştır. Yine önemli yolların kavşak noktasında olması nedeniyle şehirde ticari faaliyetlerin canlı olduğu görülmektedir. Her ne kadar Van şehri kadar olmasa da Van Gölü havzasındaki diğer şehirlere göre ticaret fonksiyonu daha fazla gelişmiştir (Arıncı, 2001: 131, 181, 236–251). Çevresinde yer alan kırsal kesim dışında yakın çevrede bulunan bir takım küçük şehir ve kasabalara da verdiği hizmet dolayısıyla ekonomik etki alanı, idari etki alanını aşmıştır. Bu itibarla bakıldığında, özellikle Bitlis, Ahlat, Mutki,

Hizan ve Güroymak Tatvan şehrinin ekonomik ekti alanı içinde yer almaktadır. Biyolojik sınıflandırma kriterleriyle, Tatvan şehrinin sahip olduğu bu özellikleri karşılaştırdığımızda, Tatvan'ın yeni gelişen bir şehir durumunda olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu itibarla da Tatvan şehrini *polis* olarak ifade edilen 2. evre ile mevki olarak iyi bir konumda bulunan, bir takım küçük şehir ve kasabaları etkisi altında bulunduran, kozmopolit bir nüfusa sahip şehirler olarak tanımlanan ve *metropolis* olarak ifade edilen 3. evre arasındaki geçiş aşamasında değerlendirmek mümkündür.

4- Hiyerarşik (Nüfus Miktarı Bakımından) Sınıflandırmaya Göre Tatvan Şehri

Şehrsel sınıflandırma tipleri içinde en fazla tartışılan sınıflandırma tiplerinden biri olan nüfusa göre sınıflandırmadır. Bu sınıflandırma, şehirlerin sahip oldukları nüfus miktarına göre büyük, orta büyüklükte ve küçük şehirler olarak gruplandırılmasını esas almaktadır. Ancak bu sınıflandırmadaki temel sorun, baz alınacak nüfus miktarının tespitinde yaşanmaktadır. Üstelik herhangi bir yerleşmenin şehir olarak kabul edilip edilmemesi konusunda esas alınacak nüfus miktarı ülkeden ülkeye göre değişmektedir. Bu nedenle şehirlerin nüfuslarına göre sınıflandırılması, çok da kesin sonuçlar vermemektedir (Göney, 1995: 148–149).

Highsmith ve Northam tarafında yapılan hiyerarşik sınıflandırmaya göre şehirler başlıca 6 gruba ayrılmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre nüfusu 2.500–25.000 arasında olanlar küçük şehirler, 25.000–100.000 arasındakiler orta büyüklükteki şehirler, 100.000–800.000 arasındakiler büyük şehirler, 800.000 den fazla olanlar metropoller, birkaç milyonluk nüfusa sahip olanlar megalopolisler, 10.000.000 ve yukarı nüfusa sahip olanlar da ekumenopolis olarak adlandırılmaktadır (Northam, 1979: 20). Türkiye şartlarında, nüfusu 20.001–100.000 arasında olanlar küçük, 100.001–200.000 arasında olanlar orta büyüklükteki, 200.001+ nüfus grubundaki şehirler de büyük şehirler olarak kabul edilmektedir (Özçağlar, 1997: 11).

2000 yılında yapılan nüfus sayımına göre Tatvan şehrinin nüfusu 66.748, 2007 ADNS sonucuna göre 55.033 ve 2008 yılı ADNS sonucuna göre 57.976 olarak tespit edilmiştir. Yukarıda belirtilen kriterler Tatvan şehrine uygulandığında, sahip olduğu nüfus itibarıyla 20.000–100.000 aralığında yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle Tatvan, hiyerarşik sınıflandırma açısından, “küçük şehirler” olarak kabul edilen grupta yer almaktadır.

5- Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Tatvan Şehri

Şehir coğrafyasında, şehrsel sınıflandırılmaların en önemli tipi, fonksiyonel sınıflandırmadır. Her ne kadar diğer sınıflandırmalarda bir takım

özellikleri tek başına ele alıp, o nitelikleriyle şehirler değerlendirilmekte ve belli bazı gruplara ayrılmaktaysa da, yine tam bir sonuca ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle şehrsel özelliklerin bir bütün olarak ele alındığı veya bir yerleşmenin şehir olarak kabul edilebilmesi için sahip olunması gerekli olan sosyo-ekonomik ve idari fonksiyonların baz alındığı bir sınıflandırma tipine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu da ancak fonksiyonel sınıflandırma ile mümkün olmaktadır. Şehirlerin fonksiyonel sınıflandırılması, herhangi bir şehrin hangi tip veya özellikte bir şehir olduğu konusunda en detaylı bilgiyi yansıtan bir sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmada şehrin sahip olduğu fonksiyonlardan hangisinin daha hakim bir özellik gösterdiği dikkate alınarak, şehirler çeşitli gruplara ayrılmıştır.

Çeşitli araştırmacılar farklı kriterler kullanarak farklı fonksiyonel sınıflandırma tipleri geliştirmişlerdir. Örneğin Harris, Hart, Nelson, Aagesen ve Pownall gibi araştırmacılar şehirlerdeki nüfusun iş kollarına göre istihdam durumunu, kültürel ve idari özellikler gibi bir takım beşeri özellikleri de ayrı ayrı göz önünde tutarak bir sınıflandırmaya gitmişken (Carter, 1973: 50; Northam, 1979: 20–21), Enequist gibi araştırmacılar da ekonomik faaliyetleri tarım (primer), sanayi (sekonder) ve hizmet (tersiyer) sektörleri olmak üzere balıca 3 grupta toplamış ve sektörlerle göre istihdam durumunu göz önünde tutarak bir sınıflandırmaya gitmişlerdir (Beaujeu-Garnier ve Chabot 1971: 114). Bunun yanında birinci grupta yer alan araştırmacıların kullandıkları eşik değerler belli bazı ülkelere göre tespit edildiğinden, bu değerleri her ülkeye uygulamak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle istenilen sonuçlara en yakın değerlendirmeler sektörlerle göre istihdam durumunun göz önünde tutulduğu fonksiyonel sınıflandırma tipi ile elde edilebilir. Bu sınıflandırma tipinde tarım, sanayi ve hizmet olmak üzere başlıca üç sektörde istihdam edilen nüfusun toplam nüfusa oranı göz önünde tutularak, hangi sektörde istihdam edilen nüfusun daha hakim bir özellik gösterdiği dikkate alınmakta ve şehirler tarım, sanayi veya hizmet şehirleri olarak değerlendirilmektedir.

Özçağlar'ın Türkiye şehirleri için yapmış olduğu fonksiyonel sınıflandırmada ekonomik ve idari fonksiyonlar göz önünde tutulmuş ve Türkiye şehirleri ekonomik fonksiyonlarına göre başlıca 6 gruba ayrılmıştır. Bunlar: Hizmet, endüstri-hizmet, hizmet-endüstri, hizmet-tarım, endüstri-hizmet-tarım, hizmet-endüstri-tarım şehirleridir. İdari fonksiyonlarına göre yapılan sınıflandırmada ise Türkiye şehirleri, bucak merkezi, ilçe merkezi, il merkezi, başkent konumunda olan şehirler ve bünyelerinde büyük şehir belediyesi örgütü olan şehirler olmak üzere başlıca 5 gruba ayrılmıştır (Özçağlar, 1997: 11).

Yukarıdaki sınıflandırmaların çeşitliliği ve baz alınan kriterler arasındaki farklar göz önüne alınırsa şehirleri, ekonomik, kültürel ve askeri-idari-siyasi fonksiyonlarına göre 3 grupta sınıflandırmak mümkündür. Şüphesiz ki ekonomik fonksiyonlarına göre şehirler tarım, sanayi, hizmet şehirleri olarak

sınıflandırılırken; kültürel fonksiyonlarına göre dini şehirler, üniversite şehirleri ve askeri-idari-siyasi fonksiyonlarına göre de garnizon şehirleri; bucak, il, ilçe, eyalet merkezleri ve başkent konumunda olan şehirler olarak sınıflandırılmaktadır.

Tatvan şehrinin fonksiyonel sınıflandırmadaki yerini tespit etmek için sahip olduğu şehirsal fonksiyonlara göz atmak gerekmektedir. Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi Harris ve diğerlerinin yaptığı tarzda iş kollarına göre bir sınıflandırma yapmak, kullanılan kriterlerin Türkiye şehirlerine uymaması nedeniyle doğru olmayacaktır. Bu nedenle Enequist'in sınıflama metodu kullanılarak ekonomik (çalışan nüfusun istihdam edildiği sektörlere göre dağılımı) bir sınıflandırma yapmak daha doğru olacaktır.

Tablo 1. Tatvan Şehrinde Çalışan Nüfusun Sektörlere Göre İstihdam Durumu (2000)*.

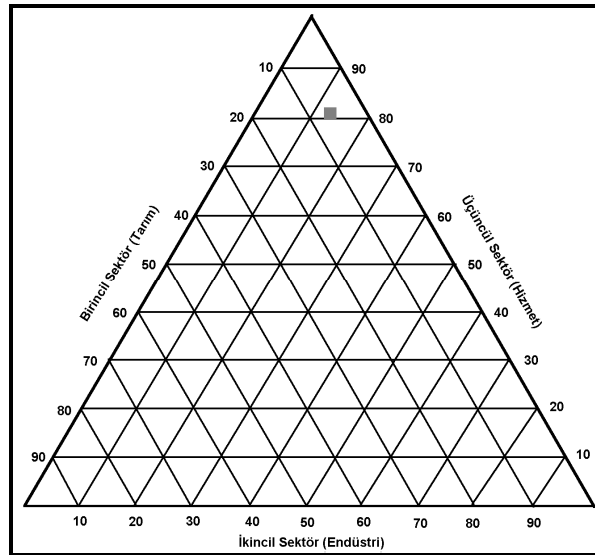
EKONOMİK SEKTÖRLER		İstihdam Edilen İşgücü	Sektör İçindeki Oranı (%)	Sektörler İçindeki Oran (%)
HİZMETLER	Toptan ve Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller	1.328	13,1	80,3
	Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	809	8	
	Mali Kurumlar, Sigorta, Taşınmaz Mallara Ait İşler ve Kurumları, Yardımcı İş Hizmetleri	311	3	
	Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	7.555	74,3	
	Elektrik, Gaz ve Su	99	1	
	Diğer Hizmetler	61	0,6	
	<i>Toplam</i>	<i>10.163</i>	<i>100</i>	
SANAYİ	İmalat Sanayii	638	39,4	12,8
	İnşaat	976	60,3	
	Madencilik ve Taş Ocakçılığı	5	0,3	
	<i>Toplam</i>	<i>1.619</i>	<i>100</i>	
TARIM		874	100	6,9
GENEL TOPLAM		12.656	100	100

Kaynak: D.İ.E.

* 2007 ve 2008 yılı ADNKS'nde il/ilçe bazında nüfusun istihdam durumu kayıtları, 23.11.2009 tarihi itibariyle tasnif edilmediğinden, bu yıllara ait veri elde edilememiştir.

1936 yılında ilçe merkezi statüsüne kavuşması, Van Gölü İşletme İdaresi ve tesislerinin Erciş'ten Tatvan'a taşınmasıyla birlikte köy görünümünden uzaklaşan Tatvan, hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. İdari yapılanma, ulaşım faaliyetlerinde meydana gelen gelişmeler, çevreden alınan göçlerle nüfusun hızlı artışına bağlı olarak yeni iş kollarının ortaya çıkması, yerleşmede hakim olan tarım

fonksiyonunun zayıflamasına neden olmuştur (Deniz, 2002: 100). Tatvan şehri ekonomik fonksiyonları itibariyle incelendiğinde 2000 yılı verilerine göre, istihdam edilen kişi sayısı 12.656'dır. Hizmet sektöründe istihdam edilenlerin sayısı 10.163, sanayi sektöründe istihdam edilenlerin sayısı 1.619 ve tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısı da 874'tür. İstihdam edilen nüfus içinde hizmet sektörü %80,3, sanayi sektörü %12,8 ve tarım sektörü %6,9'luk paya sahiptir. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere şehrin hakim ekonomik fonksiyonu hizmet sektörüdür (Tablo1, Şekil 1).

Şekil 1. Tatvan Şehrinin Ekonomik Sınıflandırmadaki Yeri.

Esas olarak, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan ilçe merkezlerinin büyük bir kısmında primer faaliyetler ve sahip olunan idari fonksiyon nedeniyle, tarım/hizmet merkezi olma niteliği ön plana çıkmaktadır. Bu özellikleri itibariyle de, bölgede yer alan ilçe merkezlerinin çoğu, zor coğrafi şartların hüküm sürdüğü bölgede merkezi bir konumda yer alan küçük şehirler karakterindedir (Özgür, 1996: 68). Ancak, Tatvan şehrinde nüfusun sektörlere göre istihdam durumu göz önünde tutulduğunda, hizmet sektörünün ön planda olduğu, bunda da ilçe merkezi rolünü üstlenmesinin önemli bir payı olduğu görülmektedir. Fakat Tatvan'ı bölgenin diğer ilçe merkezlerinden ayıran özellik, hizmet sektörü yanında önemli olan sektörün tarım sektörü değil sanayi sektörü olmasıdır. Nitekim 2000 yılı verilerine göre sanayi sektöründe istihdam edilenlerin oranı, tarım sektöründekilerin yaklaşık 2 katı kadardır. Bu da sahip olduğu konumun da

etkisiyle Tatvan şehrinin, bölgenin diğer ilçe merkezlerinden farklı bir ekonomik yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

6- Coğrafi Konum ve Jeomorfolojik Ünitelere Dikkate Alınarak Yapılan Sınıflandırmaya Göre Tatvan Şehri

Şehirlerin yer aldıkları alanının coğrafi özellikleri, gelişmeleri ve sahip oldukları fonksiyonlar üzerinde önemli rol oynar. Özel konumun getirmiş olduğu avantaj ve dezavantajlar, sit şartlarının ortaya çıkıp gelişmesine neden olur (Beaujeu-Garnier ve Chabot, 1971: 113). Bu nedenle şehirlerin gerek özel konumları ve gerekse üzerinde buldukları jeomorfolojik ünite, şehirlerin hakim fonksiyonlarının ortaya çıkması, etki alanları ve morfolojik özellikleri üzerinde rol oynayan önemli bir faktördür.

a-Coğrafi Konuma Göre Sınıflandırma: Bu sınıflandırma tipinde şehirler yer aldıkları coğrafi konum itibariyle sınıflandırılmaktadır. Coğrafi konum itibariyle Tatvan şehri incelendiğinde şu özellikleri görmek mümkündür: Tatvan, Van Gölü'nün batı ucunda Tatvan Koyu kenarında kurulmuş olan bir kıyı şehridir. Şehrin hemen batısında ve güneyinde Güneydoğu Toroslar ve kuzeyinde Nemrut Dağı yer almaktadır. Dolayısıyla şehir, dağlık alanlar arasında nispeten düz sayılabilecek bir alanda bulunmaktadır.

Önemli ulaşım yolları, şehirlerin dağılışı üzerinde etkin rol oynayan faktörlerden biridir. Bu özellik aynı zamanda şehirlerin bulunduğu alanların dış dünya ile olan bağlantılarını sağlamakta ve hatta birçok şehrin büyüyen gelişmesindeki temel etken olmaktadır. Özellikle kıyı şehirleri, kara ve deniz ulaşımı türlerini kullanarak önemli oranda gelişmektedirler (Johnson, 1972: 77). Tatvan şehri de önemli kara, demir ve su yollarının birleştiği bir alanda yer almaktadır. Yapılan araştırmalar İlk çağdan beri ulaşım açısından önemli bir yeri olan Tatvan'ın, Osmanlılar döneminde de ulaşım merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. (Arınç, 2007: 774; Demirtaş, 2007: 528-531). Bu özellik, Cumhuriyet döneminde de önemini korumuş ve gelişmiştir Nitekim batı, güneybatı ve kuzeyden gelen yolların Tatvan'da birleşmesi, ticaretin gelişmesine ve şehrin bir antrepo haline gelmesine de neden olmuştur. Özellikle Elazığ-Tatvan ve Van-Kotur demiryolu ile batıdan gelen Ankara-Kayseri-Malatya-Elazığ-Bingöl-Muş-Tatvan karayolu ve güneybatı'dan gelen Diyarbakır-Bitlis-Tatvan karayolunun birleşim noktasında yer alması (Saraçoğlu, 1989: 79, 95, 466, 505-507), Tatvan şehrinin ulaşım fonksiyonu açısından bir merkez haline gelmesine neden olmuştur. Tatvan'da düğümlenen önemli yollar ile Tatvan-Van-İran arasındaki bağlantısının feribotlarla sağlanarak yük ve yolcu taşımacılığının yapılması, şehrin özel konumuna büyük önem kazandırmıştır. Ayrıca Tatvan Koyu'nda yer alan limanı da Van Gölü'nde taşımacılık yapılmasında büyük kolaylıklar

sağlanmıştır (Foto 4). Bu nedenle Tatvan şehri coğrafi konum sınıflandırmasına göre; önemli kara, demiryolu ve su yollarının birleştiği ve bir limanın bulunduğu Tatvan koyu kenarında yer alan bir şehir özelliği taşımaktadır (Harita 1).

Foto 4. Tatvan'da feribot seferlerinin yapıldığı liman ve yolcu rıhtımı (2008).

b-Jeomorfolojik Ünitelere Göre Sınıflandırma: Şehirlerin üzerinde yer aldıkları jeomorfolojik ünite, şehirlerin kuruluş yeri seçiminde ve daha sonra da gelişme süreçleri üzerinde önemli rol oynamıştır. Bu nedenle çeşitli tarihi dönemlerde günün şartlarına uygun olarak şehirler farklı jeomorfolojik üniteler üzerinde yer almışlardır. Şehirler yer aldıkları jeomorfolojik ünitelere göre başlıca; dağ eteği düzlüğü şehirleri ve yamaç şehirleri, ova şehirleri, plato şehirleri, vadi içi veya vadi boyu şehirleri, sırt, seki ve fay basamağı şehirleri, menderes şehirleri, kıstak şehirleri, kıyı şehirleri, nehir kıyılarında yer alan şehirler, delta şehirleri ve ada şehirleri gibi bir çok gruba ayrılmaktadır (Özçağlar, 1997: 3; Göney, 1995: 258-263).

Tatvan şehri, üzerinde yer aldığı jeomorfolojik ünite bakımından sınıflandırılacak olursa, esas itibariyle kıyı şehri konumunda olduğu görülecektir. Tatvan Koyu etrafında yer alan şehir, ilk olarak Van Gölü'nün batısında yer alan göl taraçaları üzerinde kurulmuş ve zamanla göle ve yamaçlara doğru yayılmıştır. Şehrin üzerinde yer almış olduğu başlıca jeomorfolojik üniteler; göl taraçaları, volkanik ve metamorfik dağlık alanlar ile alüvyal dolgu alanlarıdır. Şehrin önemli bir bölümü Van Gölü kıyısındaki kıyı düzlüğünde yer almaktadır. Bu düzlük çevrede bulunan volkanik ve metamorfik alanlardan aşındırılan alüvyal bir depo olup, eski Van Gölü'nün 25-30 m. yükseltilere denk gelen taraçası özelliğindedir. Şehri güney ve batıdan çevreleyen yükseltiler metamorfik sahalar olup; Fatih, Esentepe, Karşıyaka, Kale ve Cumhuriyet mahallesi ile güney doğuda yer alan Çağlayan ve Yeşilmezra mahallelerinin bulunduğu alanlar volkanik özelliktedir (Deniz, 2002: 13-14). Tatvan esas itibariyle Van Gölü kıyısında yer alan, çevresinde bulunan yüksek dağlık alanların sınırladığı ve bu dağlık alanlardan

gelen materyallerin ve göl taraçalarının bulunduğu nispeten dar, düzlük alanda kurulmuş olan bir “kıyı şehri” özelliği taşımaktadır.

C-SONUÇ

Van Gölü'nün batısında Tatvan Koyu etrafında yer alan Tatvan şehri, şehrsel sınıflandırma tiplerine tabi tutulduğunda şehrin her sınıflandırma tipinde farklı bir grupta yer aldığı görülmektedir. Şehrin gerek özel konumu ve gerekse özel konumundan da kaynaklanan bir takım beşeri ve ekonomik fonksiyonları şehrin farklı sınıflandırma tiplerinde farklı bir özelliğe sahip olmasına neden olmaktadır.

Tatvan, kuruluş ve gelişme aşamalarında, şehre hakim olan özelliklerin ait olduğu dönem itibariyle yapılan jenetik sınıflandırma içinde, “modern şehirler” grubunda yer almaktadır. Şehir her ne kadar Tatvan Koyu etrafında yer almış ve bu nedenle de hilali andıran bir şekle sahipse de morfolojik sınıflandırmaya göre “uzanmış şekle sahip şehir” özelliği taşımaktadır. Biyolojik sınıflandırma bakımından incelendiğinde şehrin, yeni gelişmekte olduğu görülmektedir. Bundan dolayı da Tatvan, “Polis” olarak ifade edilen 2. evrede yer alan bir şehir olarak nitelendirilebilir. Hiyerarşik sınıflandırmada ise nüfusu 20.000–100.000 aralığında yer aldığı için “küçük şehirler” olarak kabul edilen grup içinde yer almaktadır. Coğrafi konum sınıflandırmasına göre; “önemli kara, demiryolu ve suyollarının birleştiği ve limanı bulunan Tatvan koyu kenarında yer alan bir şehir” özelliği taşımaktadır. Üzerinde yer aldığı jeomorfolojik ünite itibariyle de, etrafında bulunan tepelik alanlar tarafından sınırlanmış ve Van Gölü kıyısındaki nispeten dar bir düzlük alanda kurulmuş olan bir “kıyı şehri” özelliği taşımaktadır.

Şehrsel etki alanı ve kademelenmedeki yeri itibariyle ele alındığında, Tatvan şehrinin IV. kademe merkezler grubunda yer aldığı görülmektedir. Bu grupta yer alan şehirler, nüfusları 25.000–100.000 arasında yer alan, yerel ölçekli ilişkilerden yeni sıyrılan, yöresel merkezler olup, sadece kır kesimine değil çevrelerinde bulunan kasaba ve diğer şehirlere de hizmet sunarlar (Özgür, 2000:130-131). Tatvan şehrinin, sahip olduğu nüfusu (2000 yılı 66.748, 2007 yılı 55.033 ve 2008 yılı 57.976) ile ekonomik ve idari fonksiyonlarıyla çevresine vermiş olduğu hizmetler ve bu hizmetlerin etki alanı göz önünde bulundurulduğunda, şehrsel etki ve yerleşme kademelenmesi yönünden IV. kademe merkezler grubunda yer aldığı görülmektedir.

Sahip olduğu özel konumu nedeniyle Tatvan şehri, sosyo-ekonomik özellikleri bakımından Van Gölü Havzası'nın önemli odak merkezlerinden birisi haline gelmiştir. Bu da Tatvan şehrinin etki alanının idari sınırlarının dışına taşmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- Arıncı, K., 2001, Tatvan Şehri, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 925, Erzurum.
- Arıncı, K., 2007, "*Tarihi ve Siyasi Coğrafya Perspektifiyle Bitlis, Ahlat ve Tatvan*", I. Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, s. 743-793, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Beaujeu-Garnier, J. & Chabot, G., 1971, Urban Geography, John Willey&Sons Inc., New York.
- Benek, S., Elmastaş, N., Günel V., 2007, "Van Gölü Havzası'nın Kalkınmasında Tatvan'ın Rolü", I. Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, s. 829-843, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Berry, B. J. L., 1972, City Classification, New York.
- Carter, H., 1973, The Study of Urban Geography, Edward Arnold (Publishers), Ltd., London.
- Demirtaş, M., 2007, "*Van Havzası'nın Batıya Açılan Kapısı: Tatvan'da Ticaret ve Ulaşım*", I. Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, s. 525-546, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Deniz, O., 2002, Tatvan'ın Şehirsiz Fonksiyonları, Etki Bölgesi ve Şehir İçi Arazi Kullanılışı (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- D.İ.E., 2002, "2000 Genel Nüfus Sayımı" (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri), 13- Bitlis, Ankara.
- Göney, S., 1995, Şehir Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Yayın No. 3908, İstanbul.
- Johnson, J. H., 1972, Urban Geography, Pergamon Press, London.
- Keleş, R., 1996, Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Northam, R., 1979, Urban Geography, John Wiley&Sons, New York.
- Özçağlar, A., 1997, Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler, Ekol Yayınevi, Ankara.
- Özfirat, A., 1999, "1997 Yılı Bitlis-Muş Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları", XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı II (Tarsus, 25-29 Mayıs 1998), 1-22, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Özgür, E. M., 1996, "*İl ve İlçe Merkezlerimizin Faal Nüfusunun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı Hakkında Sınıflandırılması*", Ankara Üniv. Türkiye Coğ. Arş. ve Uyg. Merk. Dergisi, Sayı 5, 532-71.
- Özgür, E. M., 2000, Türkiye Coğrafyası, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara.
- Saraçoğlu, H., 1989, Doğu Anadolu Bölgesi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Sezal, İ., 1992, Şehirleşme, Ağaç Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul.
- Tanoğlu, A., 1996, Nüfus ve Yerleşme, C. I, İstanbul Üniv. Yay. No: 1183, İstanbul.
- Tatvan Belediyesi, 2006, Geçmişten Geleceğe Tatvan, Tatvan.
- www.tatvan.bel.tr (Son erişim tarihi 17. 02. 2009)
- www.tuik.gov.tr (Son erişim tarihi 24. 05. 2009)